

Narrative Analysis of the Elites' View of the Development of Baneh and Marivan Commercial-Industrial Free Zone

Saman Ghaderi¹ | Parviz Sobhani² | Yazdan Saeadi³

1. Associate Professor, Department of Economics, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. E-mail: s.ghaderi@uok.ac.ir
2. Corresponding Author, PhD student in sociology, Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. E-mail: psobhani63@gmail.com
3. Master of Economics, Department of Economics, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran. E-mail: yahmady2001@yahoo.com

Article Info

Extended Abstract

Article type:

Research Article

Article history:

Received:

18 - 6 - 2024

Received in revised form:

20 - 7 - 2024

Accepted:

26 - 7 - 2024

Published online:

21 - 4 - 2025

Keywords:

Development, Border,

Commercial-industrial

Free zones, Opportunities,

Threats.

Objective: The development of commercial-industrial free zones on the border with the aim of creating bottom-up development and empowering border areas is on the agenda of governments; Therefore, by giving priority to this issue, the governments saw the development of the border areas in the promotion of cross-border trade from the path of the prosperity of commercial-industrial free zones. Kurdistan province has always experienced marginalization and underdevelopment in most of the development indicators during recent decades. This is despite the fact that due to its strategic location, Kurdistan has the appropriate capacity to invest in various commercial, commercial and industrial sectors, and correct and strategic management in this area could prevent problems and issues that affected by the current situation in the province and even in the west of the country. The unfavorable situation of economic development indicators in Kurdistan province, such as low economic welfare and per capita income, high unemployment rate, low employment in the industrial sector and the weakness of the industrial sector of the province have led to informal activities such as peddling and Kolberi in Kurdistan. Therefore, the development of cross-border trade through the realization of the commercial-industrial free zone can play an important role in solving the underdevelopment of Kurdistan. Therefore, emphasizing Harvey's theoretical concepts about trade and international trade and Weiner's analysis of the functions of the free trade zone, the purpose of this research is to analyze the narrative of the elites' view of the development of the free trade-industrial zone in border cities of Kurdistan province.

Method: In the current research, a qualitative approach has been adopted in order to deeply understand the topic. The method used in this approach is narrative analysis. Narrative analysis was chosen because the interviewees were mostly people who, despite having an academic background in related fields, were often residents of the target border cities or served as employees of government bodies in the mentioned cities. The technique of data collection is interviews with relevant experts as key informants (university professors and experts in the field of economics) in Kurdistan province until theoretical saturation is reached, which in the end is 12 people. Thematic narrative analysis method was used to analyze the interviews. In this method, based on the expertise of experts in the field of research, the necessary

interviews were conducted and the topics obtained were coded in three categories, open concepts, selective themes, and key themes, referring to the Strauss and Corbin analysis method.

Results: The findings indicate the following key themes: the development of business relations, the development of economic infrastructure and capital circulation under the theme of selective economic/commercial opportunities and the themes of increasing economic dependence, market monopoly and intensifying the bubble; financial under the theme of selective economic/commercial threats; the themes of strengthening cultural commonality, strengthening regional cohesion and strengthening regional tourism under the selective theme of social/cultural opportunities and finally, the themes of influencing lifestyle, changing ethnic-ethnic patterns and changing the population context of the regions under the selective theme of social/cultural threats.

Conclusion: The development of commercial-industrial free zones is in line with the decentralization of development and development from below, during which governments try to empower local areas (especially border and marginal areas) and by considering the ability Native capacities and capabilities have been developed productively so that they can help alleviate poverty in these target areas while meeting the needs of the first residents of these areas. Using border capacities in Kurdistan province is also in line with these assumed plans in order to create sustainable employment for border residents, prevent their tendency to smuggling and help economic, commercial and industrial growth and development in the border cities of the province. The results show that the realization of a commercial-industrial free zone in the cities of Baneh and Marivan requires, first of all, a serious modification of the related key infrastructures, proper supervision and the integration of the border dwellers. However, the realization of the activities of these areas is associated with opportunities and threats in various economic/commercial and social/cultural fields, which along with economic growth and development of employment and welfare in the border areas, as well as the development of cultural and social relations, it can be associated with potential threats such as integration into the global capitalist economy and lifestyle changes. But in general, it can be acknowledged that the operational realization of the free trade zone in Kurdistan province can be accompanied by a kind of rethinking in the social, cultural, economic and even political and security relations at the level of the province and even in the west and northwest of Iran. During it, the previous and traditional patterns and views of this region have been transformed and Kurdistan (especially the border cities), will enter a new phase of multiple relations and interactions.

Cite this article: Ghaderi, S., Sobhani, P., & Saeadi, Y. (2025). Narrative Analysis of the Elites' View of the Development of Baneh and Marivan Commercial-Industrial Free Zone. *Biopolitics and Development*, 1 (1), 77-95.

تحلیل روایت دیدگاه نخبگان از توسعه‌ی منطقه آزاد تجاری-صنعتی بانه و مریوان

سامان قادری^۱ | پرویز سبحانی^۲ | ایزدان ساعدی^۳

۱. دانشیار، گروه اقتصاد، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. رایانامه: gghaderi@uok.ac.ir
۲. نویسنده مسنول، دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. رایانامه: psobhani63@gmail.com
۳. کارشناسی ارشد اقتصاد، گروه اقتصاد، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. رایانامه: yahmady2001@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده مبسوط
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۲۹ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۴/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۰۵ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۱/۱۸</p> <p>کلیدواژه‌ها: توسعه، مرز، مناطق آزاد تجاری-صنعتی، فرصت‌ها، تهدیدات.</p>	<p>هدف: توسعه‌ی مناطق آزاد تجاری-صنعتی در مرز با هدف ایجاد توسعه از پایین و توانمندسازی مناطق مرزی در دستورکار دولت‌ها قرار گرفته است؛ فلذا دولت‌ها با اولویت قائل شدن برای این موضوع، توسعه‌ی مناطق مرزی را در گرو ارتقاء داد و ستد مرزی از مسیر رونق مناطق آزاد تجاری-صنعتی دیدند. استان کردستان همواره حاشیه‌بودگی و توسعه‌نیافتگی در غالب شاخص‌های توسعه را طی دهه‌های اخیر تجربه کرده است. این در حالی است که کردستان به سبب موقعیت راهبردی خود، از ظرفیت‌های مناسبی جهت سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف تجاری، بازرگانی و صنعتی برخوردار بوده و مدیریت صحیح و راهبردی در این حوزه می‌تواند در پیشگیری از معضلات و مسائل مبتلا به کنونی در استان و حتی در غرب کشور موثر واقع شود. وضعیت نامطلوب شاخص‌های توسعه‌ی اقتصادی در استان کردستان همچون پایین بودن رفاه اقتصادی و درآمد سرانه، نرخ بیکاری بالا، پایین بودن اشتغال در بخش صنعتی و ضعیف بودن بخش صنعتی استان و... منجر شده است که اشتغال‌های کاذب و غیررسمی مانند دست‌فروشی و کولبری در استان کردستان گسترش یابد. از این رو، توسعه‌ی دادوستد مرزی از طریق تحقق منطقه آزاد تجاری-صنعتی می‌تواند نقش مهمی در رفع توسعه‌نیافتگی کردستان داشته باشد. لذا در این راستا با تاکید بر مفاهیم نظری هاروی حول تجارت و دادوستد بین‌المللی و تحلیل واینر از کارکردهای منطقه‌ی آزاد تجاری، هدف از انجام پژوهش حاضر، تحلیل روایت دیدگاه نخبگان از توسعه‌ی منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی شهرستان‌های بانه و مریوان در استان کردستان است.</p> <p>روش: در پژوهش حاضر به منظور درک عمیق موضوع مطرح‌شده، رویکرد کیفی اتخاذ شده است. روش مورد استفاده در این رویکرد، تحلیل روایت است. تحلیل روایت بدین سبب انتخاب شده که مصاحبه-شوندگان غالباً افرادی بودند که علی‌رغم داشتن پیشینه‌ی آکادمیک در حوزه‌های مرتبط غالباً یا از اهالی شهرهای مرزی هدف بوده یا به عنوان کارمند ارگان‌های دولتی در شهرهای یادشده خدمت نموده‌اند. فن جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه با کارشناسان مربوطه به عنوان مطلعین کلیدی (اساتید هیئت علمی دانشگاه و کارشناسان حوزه‌ی اقتصاد) در استان کردستان تا رسیدن به اشباع نظری است که در نهایت ۱۲ نفر هستند. نمونه‌ها به صورت هدف‌مند انتخاب شده است. برای تحلیل مصاحبه‌ها از روش تحلیل روایت مضمونی استفاده شده است. در این روش، بر مبنای تخصص کارشناسان و اشراف آنها بر حوزه‌ی تحقیق، مصاحبه‌های لازم به عمل آمده و مضامین به دست آمده در سه دسته مفاهیم باز، مضامین گزینشی و مضامین کلیدی با اشاره به روش تحلیل استراوس و کوربین گذراری شدند.</p>

یافته‌ها: یافته‌ها حاکی از مضامین محوری توسعه‌ی روابط تجاری، توسعه‌ی زیرساخت‌های اقتصادی و گردش سرمایه ذیل مضمون‌گزینشی فرصت‌های اقتصادی/تجاری و مضامین افزایش وابستگی اقتصادی، انحصار بازار و تشدید حُباب‌های مالی ذیل مضمون‌گزینشی تهدیدات اقتصادی/تجاری؛ مضامین تقویت اشتراکات فرهنگی، تقویت انسجام منطقه‌ای و تقویت توریسم منطقه‌ای ذیل مضمون‌گزینشی فرصت‌های اجتماعی/فرهنگی و در نهایت، مضامین تاثیرپذیری سبک زندگی، تغییر الگوهای اخلاقی-بومی و تغییر بافت جمعیتی مناطق ذیل مضمون‌گزینشی تهدیدات اجتماعی/فرهنگی بود.

نتیجه: توسعه‌ی مناطق آزاد تجاری-صنعتی، در راستای تمرکززدایی از امر توسعه و توسعه از پایین است که طی آن دولت‌ها تلاش می‌کنند تا با توانمندسازی مناطق محلی (به ویژه مناطق مرزی و حاشیه‌ای) و با در نظر گرفتن قابلیت‌ها و ظرفیت‌های بومی، دست به توسعه‌ی مولد زده تا از این طریق بتوانند ضمن تامین نیازهای نخستین ساکنان این مناطق، به فقرزدایی در این مناطق هدف نیز کمک کنند. استفاده از ظرفیت‌های مرزی در استان کردستان نیز در راستای همین برنامه‌های مفروض به منظور ایجاد اشتغال پایدار برای مرزنشینان، پیشگیری از گرایش آنها به قاچاق و کمک به رشد و توسعه‌ی اقتصادی، بازرگانی و صنعتی در شهرستان‌های مرزی استان است. نتایج نشان‌دهنده‌ی آن هستند که تحقق منطقه‌ای آزاد تجاری-صنعتی در شهرستان‌های بانه و میروان پیش از هر چیز مستلزم اصلاح جدی زیرساخت‌های کلیدی مرتبط، نظارت مناسب و ادغام مرزنشینان است. باین‌حال تحقق فعالیت این مناطق با فرصت‌ها و تهدیداتی در حوزه‌های مختلف اقتصادی/تجاری و اجتماعی/فرهنگی همراه است که در کنار رشد اقتصادی و توسعه‌ی اشتغال و رفاه در مناطق مرزی و همچنین توسعه مناسبات فرهنگی و اجتماعی، می‌تواند با تهدیدات بالقوه‌ای نظیر ادغام در اقتصاد سرمایه‌داری جهانی و تغییر سبک زندگی نیز همراه باشد. اما در کل می‌توان اذعان داشت که تحقق عملیاتی منطقه‌ی آزاد تجاری در استان کردستان می‌تواند با نوعی بازاندیشگی در مناسبات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی سیاسی و امنیتی در سطح استان و حتی غرب و شمال غرب ایران همراه باشد که طی آن، الگوها و نگاه‌های سنتی و پیشین به این منطقه دچار دگرگونی شده و کردستان به ویژه شهرستان‌های مرزی این استان را وارد فاز جدید از مناسبات و تعاملات چندگانه خواهد کرد.

استناد: قادری، سامان، سبحانی، پرویز، و ساعدی، یزدان. (۱۴۰۴). تحلیل روایت دیدگاه نخبگان از توسعه‌ی منطقه آزاد تجاری-صنعتی بانه و میروان. زیست‌سیاست و توسعه، ۱۱(۱)، ۷۷-۹۵.

۱. مقدمه

طرح ایجاد مناطق آزاد تجاری از اقدامات و طرح‌های توسعه بسیاری از کشورها در خصوص مناطق عقب‌مانده است که از اواخر قرن ۱۹ در دستورکار دولت‌ها قرار گرفت. به‌طور مشخص ابتدا این طرح‌ها از سوی کشورهای توسعه‌یافته‌ی صنعتی به مرحله اجرا درآمد، برای نمونه، آلمان طرح توسعه هامبورگ را با هدف جذب سرمایه‌های خارجی، گسترش تولید، انتقال فناوری، ایجاد اشتغال و صادرات در سال ۱۸۸۸ به اجرا گذاشت؛ سپس منطقه آزاد شانون ایرلند در سال ۱۹۹۰ به‌عنوان اولین منطقه آزاد تجاری-صنعتی در مفهوم امروزی آن، به‌منظور توسعه همه‌جانبه منطقه ایجاد شد که از این طرح به‌عنوان پدیده ایرلندی یاد می‌شود. با توجه به تجربه موفق این کشورها در توسعه مناطق یادشده، سایر کشورها نیز از این الگو در توسعه مناطق خاص خود بهره جستند. در حقیقت کشورهای توسعه‌نیافته نیز با عنایت به تجربه کشورهای صنعتی به‌صورت خاص طرح مناطق آزاد تجاری-صنعتی را به انجام رساندند که می‌توان به طرح‌های توسعه سنگاپور، هنگ‌کنگ، سانتا کروز و ماکائو (قبل از جنگ جهانی دوم) اشاره کرد (Eftekhari et al, 2008).

درواقع دو دیدگاه تحلیلی در مورد مناطق آزاد تجاری وجود دارد. دیدگاه کلاسیک‌های لیبرال و نئولیبرال در مورد طرح مناطق آزاد به این صورت است که این نوع طرح‌ها را منجر به رشد اقتصادی، اشتغال و توسعه این مناطق می‌دانند و در دیدگاه مقابل آن‌ها که طرفداران مکتب وابستگی و نظام جهانی‌اند، معتقد هستند طرح مناطق آزاد تجاری تأثیراتی منفی به دنبال دارند و عامل بدبختی مناطق و کشورها می‌دانند؛ از طرفی دیگر دیدگاه میانه‌دگری نیز وجود دارد، و آن دیدگاه فرگوسن (Ferguson, 1990) است که اعتقاد دارد هر طرح توسعه‌ای از جمله مناطق آزاد خواه یا ناخواه تأثیراتی را به دنبال دارند و نمی‌توان آن‌ها را کاملاً مثبت یا منفی قلمداد کرد (Shakuri & Bonyadi naeini, 2016).

در ایران نیز طرح منطقه آزاد تجاری در سال ۱۳۳۰ با ایجاد منطقه آزاد کیش آغاز شد؛ بعد از انقلاب نیز به ویژه پس از جنگ تحمیلی، طرح مناطق آزاد در چند نقطه از کشور گسترش یافت. البته بیشتر مناطق آزاد تجاری کشور در استان‌های مرزی قرار دارند و می‌توان اشاره کرد که استان‌های مرزی در کشور با ویژگی‌هایی مانند دور بودن از مرکز و انزوای جغرافیایی، دور بودن از قطب‌های اقتصادی و صنعتی، همواره با عدم توسعه‌یافتگی در ابعاد مختلف اقتصادی مواجه بوده‌اند (Shakuri & Bonyadi naeini, 2016). استان کردستان نیز به‌عنوان یکی از استان‌های مرزی کشور (با حدود ۲۲۷ کیلومتر مرز مشترک با اقلیم کردستان) از این ویژگی‌ها مستثنا نبوده است و به‌عبارتی، از لحاظ شاخص‌های توسعه‌ی اقتصادی وضعیت مطلوبی ندارد؛ به‌طوری‌که با وجود پتانسیل‌های طبیعی مانند حوزه گردشگری، معدن، کشاورزی و... بیشتر شاخص‌های اقتصادی این استان نسبت به میانگین کشوری مطلوب گزارش نشده‌اند، برای نمونه شاخص بیکاری استان کردستان نسبت به میانگین کشوری بالاتر و درآمد متوسط سالانه خانوار استان کردستان نسبت به میانگین کشوری پایین‌تر بوده است (<https://amar.org.ir/statistical-information>: 2020). نرخ بیکاری در استان کردستان در بهار ۱۴۰۰، ۹/۹ درصد بوده که از میانگین نرخ بیکاری کشور نیز بالاتر بوده است. از طرفی، بررسی سهم بودجه استان کردستان از تملک دارایی سرمایه‌ای (عمرانی) در سال ۱۳۹۸ نیز نشان می‌دهد که این استان تنها ۲/۲ درصد (رتبه ۱۹ از میان استان‌های کشور) از تملک دارایی‌های سرمایه‌ای کشوری را به خود اختصاص داده است، این خود نیز یکی دیگر از عوامل مؤثر بر بالاتر بودن نرخ بیکاری استان کردستان نسبت به میانگین کشوری است. به‌طورکلی می‌توان بیان کرد که ضعیف بودن بخش صنعت، پایین بودن سرمایه‌گذاری و بالا بودن نرخ بیکاری و... در استان کردستان باعث شده است که متوسط درآمد سالانه خانوار در استان کردستان نسبت به متوسط درآمد سالانه خانوار کشور در سال ۱۳۹۹ پایین‌تر بوده باشد و به‌عبارتی درآمد متوسط سالانه خانوار شهری و روستایی استان کردستان به ترتیب ۷۴۶/۷۴۶ و ۴۷۰/۴۲۰ هزار ریال بوده، درحالی‌که درآمد متوسط سالانه کل کشور در بخش شهری و روستایی به ترتیب ۷۴۶/۷۴۶ و ۴۷۰/۴۲۰ هزار ریال در سال ۱۳۹۹ بوده است؛ پایین بودن درآمد متوسط سالانه خانوار خود به‌طورکلی نشان‌دهنده پایین بودن رفاه اقتصادی نیز محسوب می‌شود (Saedi, 2021).

استان کردستان به‌عنوان یکی از استان‌های مرزی ایران همواره حاشیه‌بودگی و توسعه‌نیافتگی در غالب شاخص‌های توسعه را طی

دهه‌های اخیر تجربه کرده است و علی‌رغم اینکه این استان از فرصت‌های مناسبی برای ارتقای زیرساخت‌های توسعه و رشد برخوردار بوده است؛ اما کماکان از این لحاظ در میان سایر استان‌های ایران در رده‌های انتهایی توسعه‌یافتگی و برخورداری از شاخص‌های توزیع ثروت ملی و رفاه پایدار قرار دارد. این در حالی است که کردستان به سبب موقعیت راهبردی خود، از ظرفیت‌های مناسبی جهت سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف تجاری، بازرگانی و صنعتی برخوردار بوده و مدیریت صحیح و راهبردی در این حوزه می‌توانست در پیشگیری از معضلات و مسایل مبتلا به کنونی در استان و حتی در غرب کشور موثر واقع شود. وضعیت نامطلوب شاخص‌های توسعه‌ی اقتصادی در استان کردستان همچون پایین بودن رفاه اقتصادی و درآمد سرانه، نرخ بیکاری بالا، پایین بودن اشتغال در بخش صنعتی و ضعیف بودن بخش صنعتی استان و... سبب شده است که اشتغال‌های کاذب و غیررسمی مانند دست‌فروشی و کولبری در استان کردستان گسترش یابد. حال باتوجه به آنچه در باب وضعیت توسعه‌ای استان در بخش‌های مختلف اقتصادی، بازرگانی و رفاهی گفته شد، پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که نخبگان حوزه‌ی اقتصاد و جامعه‌شناسی توسعه (اعم از اساتید دانشگاهی و کارشناسان مربوطه) چه روایت‌هایی از توسعه‌ی منطقه آزاد تجاری-صنعتی بانه و میوان دارند؟ پیشبرد مراحل مختلف این پژوهش بدین صورت است که به میانجی ابزار مصاحبه‌ی روایی، نظرات؛ روایت‌ها و اندیشه‌های اساتید حوزه اقتصاد و جامعه‌شناسی توسعه پیرامون فرصت‌ها و تهدیدات متصور تحقق منطقه‌ی آزاد مذکور احصا می‌شود و در قالب تم‌هایی سه‌گانه مورد تحلیل قرار می‌گیرند.

۲. پیشینه پژوهش

ساعدی (Saedi, 2021) در پژوهش خود که با روش آسیب‌شناسی به میانجی رویکرد کمی و سناریوسازی در مناطق مرزی استان کردستان انجام داد، به این نتیجه دست یافت که ایجاد و راه‌اندازی مناطق آزاد تجاری در این استان می‌تواند با سناریوهایی چون ارتقای تعاملات بین‌سازمانی، ارتقا زیرساخت‌های مختلف مرتبط و توسعه امنیت پایدار همراه باشد.

حاجی‌آقازاده رودسری و سربازقدیم (Haji Aghazadeh Roudsari & Sarbazgadam, 2020) در پژوهش خود که با روش تحلیل محتوای کیفی اسناد مرتبط با قراردادهای تجاری-اقتصادی انجام دادند، به این نتیجه دست یافتند که مناطق ویژه اقتصادی و آزاد تجاری از ظرفیت‌های گوناگونی برای خلق مزیت برخوردارند. این ظرفیت‌ها اگر در چارچوب درستی به کار گرفته شوند و از اهداف اصلی خود منحرف نگردند، می‌توانند ابزاری موثر برای ترقی و رشد صنعتی باشند. در واقع تاسیس مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به عنوان یکی از راهکارهای توسعه‌ی کشورها با بهره‌گیری از فرصت‌های موجود در نظام اقتصاد جهانی به شمار می‌رود.

دانش‌مهر و همکاران (Daneshmehr et al, 2020) در پژوهش خود که با روش نظریه‌ی زمینه‌ای انجام دادند به این نتیجه دست یافتند که منطق حاکم بر توسعه‌ی مرزمحور با ارایه‌ی بازارچه‌ها به عنوان مهم‌ترین محور توسعه در این مناطق، اجتماعات مرزی را طرد نموده و ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های آنان را به اضمحلال کشانده است.

دهم‌رده قلعه‌نو و همکاران (Dahmarde et al, 2019) در پژوهش خود که با تکنیک تاپسیس انجام دادند، به این نتیجه دست یافتند که تقویت شاخص‌هایی چون افزایش سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی، صادرات و راه‌افتن به بازار جهانی و منطقه‌ای به توسعه‌ی اقتصادی مناطق آزاد اقتصادی و تجاری بستگی دارد.

بری‌سنو و همکاران (Briseno et al, 2021) در پژوهش خود که با روش توصیفی-تحلیلی انجام دادند، به این نکته دست یافتند که با توسعه‌ی مناطق آزاد تجاری-صنعتی، فرصت لازم برای راه‌اندازی بازارهای آزاد مشترک میان کشورها فراهم آمده و به تدریج حتی پویایی‌های اقتصادی و تجاری می‌تواند به رفع موانع سیاسی و گسترش توافقات منطقه‌ای منتهی گردد.

هافتل (Haftel, 2013) در پژوهش خود پیرامون مناطق آزاد تجاری که با روش تحلیل گفتمان انجام داد به این نتیجه دست یافت که راه‌اندازی این گونه مناطق می‌تواند با نوعی نهادگرایی فزاینده و استقلال نهادها از سازمان‌های نظارت‌کننده همراه باشد.

اکبری (Akbari, 2011) نیز در پژوهش خود که با تکنیک دلفی با تاکید بر رشد اقتصاد مرزی در مناطق آزاد مرزی انجام داد، آن را عنصری تعیین‌کننده در تحکیم حُسن هم‌جواری کشورهای ایران و عراق و جریان آزاد تجاری و اقتصادی در مرز مشترک میان

این دو کشور دانست.

تمامی پژوهش‌های مورد اشاره هر کدام به تشریح، تحلیل و تبیین گوشه‌ای از فرصت‌ها و تهدیدات پیش‌روی تحقق منطقه‌ی آزاد تجاری در مناطقی از ایران و جهان اشاره کرده‌اند و زمینه‌ها و بسترهای تحقق آن‌ها را تحلیل و احصا نموده‌اند. اما وجه تمایز این پژوهش با پژوهش‌های مورد اشاره در این است که پژوهش حاضر در حالی به این موضوع با تاکید بر استان کردستان می‌پردازد که این استان علی‌رغم مرزی بودن و فاصله از مرکز، می‌تواند نه تنها به میانجی این برنامه‌ی محوری به توسعه‌یافتگی دست یابد، بلکه باعث ایجاد توسعه در استان‌های هم‌جوار نیز شود. لذا اگرچه بنا بر اهداف این پژوهش، تهدیداتی در این برنامه کلان نهفته است، اما با مدیریت صحیح و راهبردی می‌توان تهدیدات احتمالی را نیز به فرصت‌های کلیدی بدل ساخت که تمامی اینها به خاطر موقعیت راهبردی کردستان در منطقه‌ی غرب ایران و خاورمیانه است.

۳. چارچوب مفهومی

در ادامه، به مفاهیم نظری حوزه‌ی تجارت آزاد، رونق اقتصادی از پایین به بالا، سیاست‌های توسعه‌ای مناطق مرزی و پیامدهای متصور در این حوزه پرداخته و مطالبی مفهومی و نظری پیرامون آنها مطرح می‌شود.

۱.۳. مناطق آزاد

منطقه آزاد، منطقه‌ای محدود در داخل مرزهای سیاسی کشورها است که از محدودیت‌های خاص مانند مقررات گمرکی معاف باشد. مناطق آزاد به دلیل آنکه از محدوده گمرکی کشورها خارج هستند، بنابراین حقوق متداول اقتصادی، تجاری، مالی و نظام اداری در آن‌ها به اجرا در نمی‌آید و یا تا حدودی به اجرا در می‌آید و از طرفی این مناطق شدیداً در بحث فعالیت‌های صنعتی و تجاری مورد توجه‌اند، همچنین این مناطق از لحاظ فیزیکی نسبت به سایر مناطق کشورها جدا هستند (Inan, 2005). مناطق آزاد محدودیت‌های متعدد کمتری در موضوعات تجاری و گمرکی، شرایط سرمایه‌گذاری و... در مقایسه با سایر مناطق دارند، اما این بدان معنی نیست که این مناطق کاملاً آزادند؛ در واقع در این مناطق با وجود آنکه بسیاری از قوانین آزادانه اجرا می‌شوند اما موارد بسیاری دیگری از قوانین در این مناطق، به صورت جدی و کاملاً مؤثر مانند سایر مناطق عادی اجرا می‌شوند؛ برای نمونه بسیاری از مناطق صنعتی در زمینه واردات و صادرات هیچ‌گونه مسئولیتی به عهده ندارند، آن‌ها کاملاً از جانب گمرکات برای جلوگیری از قاچاق به داخل حوزه سرزمینی گمرک کنترل می‌شوند. بنابراین مناطق آزاد، آزاد نیستند، چراکه این مناطق اصولاً توسط حاکمان ملی که به وجود آورنده آن‌ها هستند، کنترل می‌شوند. معمولاً مناطق آزاد بر روی راه و آبراه‌های بین‌المللی با امکانات فرودگاهی و بندرگاهی ایجاد می‌شوند و مواد اولیه و کالا از این گذرگاه‌ها بدون عوارض گمرکی وارد می‌گردند، بعد از وارد شدن مواد اولیه در فرایند تولید و بسته‌بندی قرار می‌گیرند و دوباره می‌توانند از این گذرگاه صادر شوند؛ لذا غالب کشورهایی که دارای مناطق آزاد هستند، به منزله جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی معافیت مالیاتی را در نظر می‌گیرند و از طرفی زیرساخت‌های این مناطق (زیرساخت‌های ارتباطی و اطلاع‌رسانی) را تقویت می‌کنند، همچنین جهت تولید محصولات صادراتی، از یارانه‌های متنوعی استفاده می‌کنند (Haywood, 2004).

۲.۳. تاریخچه مناطق آزاد در جهان و ایران

بندر آزاد رومی‌ها (واقع شده در جزیره دلاس در دریای اژه)، قدیمی‌ترین بندر آزاد جهان بود که با هدف افزایش دادوستد تأسیس شد. در واقع این بندر باهدف افزایش دادوستد تجاری بین یونان، مصر، سوریه، شمال آفریقا و آسیا و رم بدون دریافت حقوق گمرکی دایر شد؛ بعد از ایجاد این بندر، بنادر دیگری از جمله جنوا، ونیز و جبل الطارق مشابه هدف بندر دلاس ایجاد شدند. با وجود این، منطقه آزاد هامبورگ آلمان که در سال ۱۸۸۸ دایر شد پیشگام حقیقی مناطق آزاد محسوب می‌شود؛ موفقیت چشمگیری که این منطقه ایجاد شده (هامبورگ) به ارمنان آورد خود زمینه ایجاد دیگر مناطق آزاد تجاری در اروپا شد. مهم‌ترین این مناطق که تا قبل از جنگ جهانی دوم ایجاد شدند عبارت‌اند از: کپنهاک (۱۸۹۴)، دانزیگ لهستان (۱۸۹۹) و بندرهای مالمو، هانگو، فیدم و تریست در اروپا،

هنگ کنگ و مائو در آسیا (Karimi, 2016). همچنین در ایالات متحده آمریکا قبل از تصویب لایحه مناطق آزاد تجارت (۱۹۳۴)، منطقه آزاد تجارت در این کشور وجود نداشت اما بعد از تصویب این لایحه، تا سال ۱۹۸۲ شصت و هشت منطقه آزاد تجارتی در این کشور دایر شد و حدود ۱ درصد از حجم تجارت خارجی آمریکا را در بر گرفت. لازم به بیان است که مهم‌ترین تفکر حاکم بر مناطق آزاد در قبل از جنگ جهانی را می‌توان در (۱) انتقال کالا از یک وسیله نقلیه به وسیله نقلیه دیگر (۲) صدور مجدد کالا (۳) انبارداری و به‌طور کلی تجارت خلاصه کرد اما بعد از جنگ جهانی، مناطق آزاد علاوه بر تجارت اهداف دیگری را نیز دنبال کردند؛ به‌عنوان نمونه منطقه آزاد شانون ایرلند (که در سال ۱۹۵۹ دایر شد) به‌عنوان اولین منطقه آزاد در ادبیات منطقه آزاد بعد از جنگ جهانی دوم محسوب می‌شود چراکه این منطقه (منطقه آزاد شانون) علاوه بر تجارت، اهداف دیگری از جمله جذب سرمایه خارجی، انتقال تکنولوژی و ایجاد اشتغال برای اولین بار در قالب منطقه آزاد را دنبال کرد. همچنین در میان کشورهای آسیایی، هند با ایجاد منطقه آزاد کاندلا در سال ۱۹۶۵ به‌عنوان نخستین کشور آسیایی بود که به ایجاد منطقه آزاد اقدام کرد و سنگاپور دومین کشور آسیایی است که مبادرت به ایجاد منطقه آزاد کرده است؛ همچنین کشورهای فلپین، مالزی و کره جزء دیگر کشورهای اولیه آسیایی در زمینه ایجاد منطقه آزاد محسوب می‌شوند (Karimi, 2016: 57).

۳.۳. مفاهیم نظری_ تحلیلی به توسعه‌ی مناطق آزاد اقتصادی_ تجاری

(۱) مفاهیم معطوف به منشأ و فلسفه مناطق آزاد (۲) مفاهیم نظری معطوف به پیامد طرح‌های توسعه (Shakouri & Omid, 2018: 52).

۱.۳.۳. مفاهیم نظری معطوف به منشأ و فلسفه‌ی مناطق آزاد

الف) تجارت و بازرگانی بین‌المللی آزاد و آزادتر بر اساس نظریه مزیت نسبی: اسمیت اعتقاد داشت پیشرفت تکنولوژی و فنی، تراکم سرمایه، تقسیم کار و همچنین تجارت بین‌المللی عوامل توسعه‌اند که خود در مقوله و اهداف ایجاد مناطق آزاد نیز به شمار می‌روند. از نظر اسمیت، تجارت آزاد بهترین روش می‌تواند باشد برای تخصص پیدا کردن در کالاهایی که در آن مزیت و تخصص کامل وجود دارد (Harvey, 2007). به‌طور مشابه، ریکاردو نیز اعتقاد دارد که تجارت بین‌المللی موجب تمرکز سرمایه و پس انداز می‌شود و در نهایت رشد و توسعه را دنبال دارد. از نظر ریکاردو، رقابت آزاد در نهایت به تعادل اقتصادی منجر می‌شود و بهترین روش برای استفاده مطلوب و مناسب از منابع تجارت آزاد است. بدین علت که در این شرایط هر کشوری در آن کالاهایی که دارای مزیت نسبی است به تولید می‌پردازد، همچنین کالاهایی که در شرایط تجارت آزاد تولید می‌شوند، کالاهایی به شمار می‌روند که در تولید آن‌ها عامل سرمایه بیشتر از عامل کار مورد استفاده است. از طرف دیگر این امر (تجارت آزاد) موجب کاهش دستمزد و بهره‌ی مالکانه و بالعکس افزایش سود خواهد شد.

ب) تحلیل واینر یا تحلیل رفاهی ایستا: اعتقاد واینر بر این است که مناطق آزاد تجاری مانند شمشیری دولبه می‌توانند عمل کنند؛ بدین معنا که مناطق آزاد تجاری هم می‌توانند ابداع تجاری را همراه آورند و هم می‌توانند به انحراف تجاری بیانجامد؛ در واقع ابداع تجاری زمانی است که کالاها (و مواد اولیه ضروری) و خدمات ارزان‌قیمت و البته باکیفیت وارد و جایگزین کالاها و خدمات مشابه داخلی گران‌قیمت شوند که در این حالت رفاه و توسعه اقتصادی افزایش می‌یابد؛ همچنین به اعتقاد واینر انحراف تجاری زمانی تحقق می‌یابد که به جای استفاده و وارد کردن محصولات ارزان‌قیمت و باکیفیت خارجی از محصولات گران‌قیمت داخلی استفاده شود که در این حالت رفاه اجتماعی و توسعه اقتصادی کشورهای مرتبط کاهش می‌یابد (Rahimi Boroujerdi, 2015).

۲.۳.۳. مفاهیم نظری معطوف به پیامد طرح‌های توسعه

الف) نظریه ساختی-کارکردی: دیدگاه تحلیلی کارکردگرایی-ساختی درباره‌ی فرایند توسعه، عمدتاً مبتنی بر دیدگاه نوسازی است؛ در واقع اقدامات و ملاحظات توسعه‌ای بر اساس این دیدگاه، ابزاری است برای بهبود و ارتقای شیوه‌های تولید و تجارت و برای بهبود شرایط و استانداردهای زندگی (Ferguson, 1990). رشد و توسعه اقتصادی در مکان‌هایی که دارای شرایط و پتانسیل اند، گرایش به

ظهور دارد؛ این مناطق هم فرابخشی و فضایی اند و هم اجتماعی. بدین معنا اگر یک مرکز شهر یا یک بخش اقتصادی خاص برخوردار شود، به تدریج آثار این انتفاع به کل منطقه و کشور اشاعه پیدا می‌کند (Shakouri & Omid, 2018: 52).

ب) نظریه انتقادی: طبق این دیدگاه، توسعه نابرابر، ناهم‌زمان و نامتعادل مناطق و بخشی از زندگی جامعه در مقایسه با اکثریت جامعه و کل منطقه، خود نوعی استعمارگرایی درونی است. در واقع توسعه بخشی از مناطق و ارتقای گروه خاصی از افراد جامعه، زمانی تحقق می‌یابد که بقیه مناطق توسعه نیابند. در واقع این بدان علت است که توسعه نابرابر و انتفاع نابرابری افراد در فرایند توسعه، خود جزء ذات پروژه‌های سرمایه دارانه است (Amin, 1974).

ج) دیدگاه تغییرات واقعی: دیدگاه سوم که یک تحلیل میانه است از تحلیل و نظریه‌های قبلی (و مورد نظر مطالعه حاضر)، همان نظریه فرگوسن است. در واقع نظریه فرگوسن اشاره می‌کند که هر طرح توسعه‌ای از جمله طرح مناطق آزاد، خواه ناخواه تأثیراتی را ایجاد می‌کند و نمی‌توان آن را کاملاً مثبت با منفی قلمداد کرد و در واقع آثار مناطق آزاد در حوزه‌های مختلف می‌تواند متفاوت باشد (Shakouri & Omid, 2018: 52).

۳.۳.۳. تأثیرات کلان مناطق آزاد

بررسی اهداف مناطق آزاد نشان از این مهم می‌دهد که اقتصاد یکی از حوزه‌هایی است که از ایجاد مناطق آزاد مورد انتظار است؛ به بیانی روشن‌تر مناطق آزاد کانونی برای تغذیه و توسعه کشورهای هستند که می‌دانند در جهان امروز جهت‌دهی کنند وضعیت اقتصادی، فناوری و سیاسی خود را (Haywood, 2004). این مناطق (مناطق آزاد)، با توجه به اینکه حمل کالا به بازارهای بین‌المللی را آسان می‌کنند، دارای انعطاف تجاری بیشتری هستند و از طرفی به دلیل حذف یا کاهش عوارض گمرکی، از اهمیت ویژه‌ای برای شرکت‌های چندملیتی برخوردارند؛ بنابراین مناطق آزاد را می‌توان به‌عنوان پلی قلمداد کرد بین اقتصاد ملی و اقتصاد بین‌الملل که از یک طرف می‌توانند زمینه جذب سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه صادرات شوند و از طرف دیگر با بهره‌گیری از منابع و ظرفیت بالقوه کشور، می‌توانند مزیت‌های نسبی اقتصادی کشور در زمینه اقتصاد بین‌الملل را به‌صورت بالفعل درآورند. همچنین از دیگر آثار مناطق آزاد، ارتباط با اقتصاد ملی و انتقال فناوری است؛ در واقع با ایجاد مناطق آزاد، خرید کالای نیمه ساخته‌شده، مواد خام و ماشین‌آلات کشور میزبان توسط شرکت و بنگاه‌های مستقر در منطقه آزاد افزایش پیدا می‌کند (Qolizadeh & Allahvardizadeh, 2007).

آنچه در مطالب قبل بیان شد، اهمیت حوزه اقتصاد در ایجاد مناطق آزاد بود، اما آنچه به‌طور واضح می‌توان بیان کرد این است که حوزه اقتصاد خود مؤثر بر دیگر حوزه‌ها از جمله حوزه اجتماعی نیز هست؛ به‌عبارتی دیگر؛ طبق آنچه ویلیام بونقر اشاره می‌کند: عوامل اقتصادی، عامل اساسی در تمامی ساختارهای اجتماعی بوده و تأثیر قابل توجهی بر فعالیت‌های فردی از جمله جرم دارد. جرم، پدیده چندوجهی است و همواره مورد نظر حقوق‌دانان، جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و اقتصاددانان بوده است، اما وضعیت اقتصادی جامعه به‌عنوان مهم‌ترین فاکتور اثرگذار بر معیشت جامعه، نقشی مهم و تعیین‌کننده بر اعمال افراد جامعه دارد (Lotfi et al, 2015).

در این راستا می‌توان بیان کرد که بخش قابل توجهی از وضعیت اقتصادی یک جامعه در قالب شاخص بیکاری نمایان است؛ به عبارتی شاخص بیکاری بالا خود می‌تواند نشان‌دهنده وضعیت اقتصادی نامناسب باشد و از طرفی شاخص بیکاری یکی از شاخص‌های اقتصادی تأثیرگذار بر وقوع جرم است که خود (وقوع جرم) مخل امنیت است و موج کاهش در سرمایه‌گذاری و رشد می‌شود. به عبارتی دیگر جرم به‌عنوان یک پدیده نامطلوب اجتماعی، خود از شاخص‌های اقتصادی (مانند شاخص بیکاری و...) تأثیر می‌گیرد و وقوع و رشد آن، امنیت اقتصادی و اجتماعی را تهدید می‌کند و همچنین منجر به افزایش هزینه‌های امنیتی، انتظامی و اجتماعی می‌شود (Lotfi et al, 2015: 416). در این راستا گزارش‌های آماری (که در مطالب قبل نیز بیان شد) از جمله نرخ بالاتر بیکاری استان کردستان نسبت به میانگین کشوری، پایین‌تر بودن درآمد سالانه خانوار شهری و روستای استان کردستان نسبت به متوسط کشوری و به‌طور کلی پایین‌تر بودن رفاه اقتصادی در این استان، خود می‌تواند بخشی از عوامل اقتصادی مؤثر بر وقوع جرم (دزدی)،

قاچاق و...) و پدید آمدن اشتغال‌هایی مانند کولبری و دستفروشی را در استان کردستان تبیین کند. همچنین می‌توان بیان کرد، اقتصاد به‌عنوان یکی از حوزه‌هایی که از ایجاد مناطق آزاد مورد انتظار است، خود مؤثر بر دیگر حوزه‌ها از جمله حوزه امنیتی و اجتماعی در این مناطق است. آنچه به‌طور واضح می‌توان اشاره کرد این است که مقوله امنیت با گسترش و پیچیده شدن جوامع، ابعاد پیچیده و گسترده‌ای به خود گرفته است و یکی از اساسی‌ترین عوامل پایداری جوامع امروزی به شمار می‌رود. البته امنیت در کشورهایی که از مناطق مرزی بیشتری برخوردارند اهمیت بالاتری دارد، به‌طوری‌که مسئله حفظ و گسترش امنیت در کشورهایی که دارای مرز مشترک طولانی با همسایگان هستند، همواره مورد توجه و حساسیت مسئولین مربوطه در این کشورها بوده است (Qadermarzi et al: 2018). علاوه بر این امروزه در کنار بحث امنیت مفهوم پایداری نیز مورد توجه قرار گرفته است؛ به عبارت دیگر پایداری مفهوم تازه‌ای است که به خصوص در سه دهه گذشته در روند تحولات جهانی به علت بیم‌ها و امیدهای نو مطرح و گسترش یافته است؛ در واقع امنیت پایدار نیازمند توجه به‌تمامی وجوه امنیت اعم از امنیت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و... است. در این راستا اگر تأملی به مناطقی که در مجاورت کشورهای خارجی هستند شود، ویژگی‌های این مناطق از جمله: (۱) دوری از مرکز (۲) انزوای جغرافیایی (۳) ناپایداری جمعیت (۴) تبادل غیرقانونی (۵) تهدیدات خارجی (۶) تفاوت‌های فرهنگی و... حذف شود روشن می‌شود و در واقع این شرایط و ویژگی‌ها، جزء لاینفک مناطق مرزی محسوب می‌شوند که در صورتی که مورد توجه قرار نگیرند تأثیرات منفی بر امنیت منطقه می‌گذارند (Andalib, & motavaf, 2009). یکی از طرح‌هایی که دارای پتانسیل و توانایی در رفع بخشی از این محدودیت و ویژگی‌ها است، ایجاد منطقه آزاد در مناطق مرزی است؛ در واقع مناطق آزاد با توجه به آنکه: (۱) ابزار توسعه صادرات هستند (2010, Department of the Permanent Secretariat of SELA)؛ لذا از تبادل غیرقانونی می‌توانند بکاهند. (۲) توانایی جذب سرمایه و ایجاد اشتغال دارند (Lotfi et al: 2007)؛ لذا مناطق آزاد می‌توانند از ناپایداری جمعیت و عدم امنیت بکاهند. (۳) با ایجاد مناطق آزاد، توسعه زیرساخت‌ها دنبال می‌شود که این خود عاملی در جذب و توسعه گردشگر و صنعت گردشگری محسوب می‌شود، به‌طور مشخص توسعه گردشگری خود یکی از رویکردهای تحول اقتصادی و اجتماعی محسوب می‌شود (Yaqubzadeh et al, 2014).

ایجاد منطقه آزاد علاوه بر کمک به توسعه اقتصادی، می‌تواند رشد بخش گردشگری را تحقق بخشد که این خود نیرویی حیاتی در گسترش صلح بین ملت‌ها (و رفع تهدید خارجی) است. افزایش رونق گردشگری بین ملت‌ها علاوه بر گسترش صلح و دوستی، خود می‌تواند رونق اقتصادی را نیز همراه داشته باشد؛ به عبارتی بهتر؛ گردشگری با تغییرات تدریجی در بحث اشتغال (مستقیم، غیرمستقیم و القایی) و همچنین مخارج جامعه میزبان، می‌تواند با توسعه اقتصاد محلی پتانسیل کاهش فقر را همراه افزایش استانداردهای زندگی را فعال کند (Dimoshka, 2008).

۴. روش‌شناسی

در پژوهش حاضر به منظور درک عمیق موضوع مطرح‌شده، رویکرد کیفی اتخاذ شده است. پژوهش کیفی با کشف معنا، به واسطه‌ی غوطه‌ور شدن پژوهشگر در داده، مفاهیم را به شکل مضمون‌هایی مورد واکاوی قرار می‌دهد. در این شیوه‌ی پژوهش، سنججه‌ها به شکل موقتی ساخته می‌شوند و اغلب مختص به یک وضعیت یا پژوهشگر خاص هستند. داده‌ها به شکل واژه‌ها و تصاویر به دست آمده از اسناد، مشاهدات و دست‌نوشته‌ها هستند و تحلیل‌ها به وسیله‌ی استنتاج مضمون‌ها یا تعمیم‌ها از شواهد و سازمانده‌ی داده‌ها جهت ارایه یک تصویر منسجم و یکپارچه انجام می‌شوند (Newman, 2006). روش مورد استفاده در این رویکرد، تحلیل روایت است. تحلیل روایت بدین سبب انتخاب شده که مصاحبه‌شوندگان غالباً افرادی بودند که علی‌رغم داشتن پیشینه‌ی آکادمیک در حوزه‌های مرتبط یا از اهالی شهرهای مرزی هدف بوده یا به عنوان کارمند ارگان‌های دولتی در شهرهای یادشده خدمت نموده‌اند. فن جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه با کارشناسان مربوطه به عنوان مطلعین کلیدی (اساتید هیئت علمی دانشگاه و کارشناسان حوزه‌ی اقتصاد) در استان کردستان تا رسیدن به اشباع نظری است که در نهایت ۱۲ نفر هستند. نمونه‌ها به صورت هدفمند انتخاب شده است. برای تحلیل

مصاحبه‌ها از روش تحلیل روایت مضمونی استفاده شده است. در این روش، بر مبنای تخصص کارشناسان و اشراف آنها بر حوزه‌ی تحقیق، مصاحبه‌های لازم به عمل آمده و مضامین به دست آمده در سه دسته مفاهیم باز، مضامین گزینشی و مضامین کلیدی با اشاره به روش تحلیل استراوس و کوربین کُدگذاری شدند.

۴-۱- مصاحبه‌شونده‌ها

در جدول ۱، اطلاعات مربوط به تعداد ۱۲ نفر از مصاحبه‌شونده‌ها شامل سن، تحصیلات، مدرک تحصیلی، تجربه‌ی زیسته در مناطق هدف و حوزه‌ی کاری آورده شده است.

جدول ۱. اطلاعات جمعیت‌شناختی مصاحبه‌شونده‌ها

مصاحبه‌شونده	سن	تحصیلات	مدرک تحصیلی	میزان تجربه‌ی زیسته	حوزه کاری
مصاحبه‌شونده ۱	۴۵	علوم اقتصادی	دکتری	۱۲ سال	مدرس دانشگاه
مصاحبه‌شونده ۲	۴۱	جامعه‌شناسی توسعه	دکتری	۱۵ سال	مدرس دانشگاه
مصاحبه‌شونده ۳	۴۲	جامعه‌شناسی	دکتری	۱۰ سال	مدرس دانشگاه
مصاحبه‌شونده ۴	۳۹	اقتصاد	دکتری	۱۵ سال	مدرس دانشگاه
مصاحبه‌شونده ۵	۴۰	مدیریت بازرگانی	دکتری	۱۸ سال	مدرس دانشگاه
مصاحبه‌شونده ۶	۴۰	جامعه‌شناسی سیاسی	کارشناسی ارشد	۱۰ سال	کارشناس مسایل اقتصادی
مصاحبه‌شونده ۷	۴۶	اقتصاد	کارشناسی	۵ سال	کارشناس مسایل اقتصادی
مصاحبه‌شونده ۸	۳۵	اقتصاد	کارشناسی	۷ سال	کارشناس مسایل اقتصادی
مصاحبه‌شونده ۹	۳۹	جامعه‌شناسی	کارشناسی ارشد	۱۱ سال	کارشناس رسمی
مصاحبه‌شونده ۱۰	۳۶	علوم سیاسی	کارشناسی ارشد	۹ سال	کارشناس مسایل اقتصادی
مصاحبه‌شونده ۱۱	۴۰	برنامه‌ریزی	دکتری	۱۲ سال	کارشناس رسمی
مصاحبه‌شونده ۱۲	۴۳	مدیریت	کارشناسی ارشد	۳ سال	کارشناس مسایل اقتصادی

تعداد مصاحبه‌شونده‌ها ۱۲ نفر بوده که تماماً در مناطق هدف پژوهش (شهرستان‌های مرزی بانه و مریوان و روستاهای تابعه) تجربه زیسته یا فعالیت اداری داشته‌اند. از میان این افراد، ۵ نفر مدرس دانشگاه در استان بوده و مابقی کارشناسان ارگان‌های مختلف بوده‌اند.

۵. یافته‌های پژوهش

جدول ۲. فرصت‌ها و تهدیدات منطقه آزاد تجاری-صنعتی

مضامین گزینشی	مضامین کلیدی	مفاهیم باز	فرصت‌ها	منطقه آزاد تجاری-
اقتصادی/تجاری	توسعه‌ی روابط تجاری	گسترش بازارچه‌های مرزی	فرصت‌ها	
		افزایش صادرات و واردات		
		پیشگیری از خام‌فروشی		
	توسعه‌ی زیرساخت‌های اقتصادی	گسترش جاده‌های مواصلاتی بین‌المللی		
		تقلیل بیکاری		
		کاهش دادوستد غیرمجاز		
		گسترش شبکه‌های بانکی منطقه‌ای		
اجتماعی/فرهنگی	تقویت اشتراکات فرهنگی	تقلیل شکاف مرکز/پیرامون	منطقه آزاد تجاری-	
		برگزاری همایش‌های علمی، فرهنگی و اجتماعی		
		تقویت باورهای مشترک قومی، فرهنگی و مذهبی		

قطب‌بندی‌های فرهنگی در منطقه				صنعتی بانه و مریوان
تقویت همکاری‌های چندگانه‌ی فرمانطقه‌ای	تقویت وحدت و انسجام منطقه‌ای			
تهیه و تدوین کنوانسیون‌های همکاری منطقه‌ای				
گسترش گردشگری منطقه‌ای	تقویت توریسم منطقه‌ای			
افزایش توریسم سلامت				
ارجحیت واردات به صادرات	افزایش وابستگی اقتصادی	اقتصادی/تجاری	تهدیدها	
گسترش قاچاق				
تشدید خام‌فروشی	انحصار بازار			
افزایش پولشویی				
رشد اقلیتی در ازای رکود اکثریت	تشدید حباب‌های مالی			
دستکاری قیمت اجناس و کالاها				
نوسان قیمت‌ها				
تغییر ذائقه‌ی مردم مرزنشین	تاثیرپذیری سبک زندگی	اجتماعی/فرهنگی		
مصرف‌گرایی فزاینده				
تشدید نگاه مبتنی بر سود در میان مردم	تغییر الگوهای اخلاقی بومی			
اضمحلال الگوهای پیشین اخلاقی				
مهاجرپذیری	تغییر بافت جمعیتی مناطق			
چندفرهنگی‌شدن				

منطقه آزاد تجاری-صنعتی بانه و مریوان دارای فرصت‌ها و تهدیداتی از منظر مصاحبه‌شوندگان است که بنا بر تقسیم‌بندی صورت-گرفته، می‌توان آنها را ذیل فرصت‌های اقتصادی/تجاری و اجتماعی/فرهنگی و تهدیدات اقتصادی/تجاری و اجتماعی/فرهنگی به شرح زیر دسته‌بندی کرد.

۱-۵- توسعه‌ی روابط تجاری و زیرساخت‌های اقتصادی در شهرستان‌های هدف

در بخش اقتصادی-تجاری مرتبط با راه‌اندازی و فعالیت منطقه آزاد تجاری-صنعتی در شهرستان‌های بانه و مریوان، فرصت‌هایی نهفته است که با می‌توان ادعا کرد که با رشد و توسعه‌ی شهرستان‌های مذکور همراه است. توسعه‌ی روابط تجاری میان بازرگانان دو سوی مرز از آن دست فرصت‌هایی است که نه تنها حجم دادوستد مرزی را بالا برده، بلکه گسترش بازارچه‌های مرزی را نیز به دنبال خواهد داشت. در این میان، مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۳ گفت:

"گسترش بازارچه‌های مرزی می‌تواند حجم اشتغال مرزنشینان در خود را افزایش دهد؛ البته اگر در این راستا برنامه‌ریزی درست صورت نگیرد، ما فقط شاهد رشد مشاغل یدی چون باربری، مسافرکشی، خرده‌فروشی و دلالی خواهیم بود. مرزنشینان باید از عواید حاصل از دادوستدهای مرزی برخوردار شوند."

در کنار توسعه‌ی روابط تجاری میان بازرگانان دو کشور، ما با مقوله‌ای دیگر چون توسعه‌ی زیرساخت‌های اقتصادی مواجه هستیم. در واقع، هیچ کدام از این دو مقوله بر هم ارجحیت ندارند و می‌توان ادعا کرد که این دو، همدیگر را تقویت کرده و توسعه‌ی میدانی هرکدام لاجرم به توسعه‌ی دیگری منجر می‌شود. توسعه‌ی زیرساخت‌های اقتصادی دارای مصادیق مختلفی است که مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۵ در این باره گفت:

"تا زمانی که جاده‌های مواصلاتی استان وضعیت کنونی را داراست، نمی‌توان انتظار رشد منطقه‌ی آزاد را داشت. از ویژگی‌های اصلی مناطق آزاد تجاری-صنعتی، ترانزیت کالا در سطح بالاست که با چنین جاده‌هایی نمی‌توان به رشد و توسعه‌ی منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی بانه و مریوان امیدوار بود."

توسعه‌ی زیرساخت‌های اقتصادی، مصادیق مختلفی دارد که ارتقای شاهراههای تجاری، گسترش زیرساخت اقامتی و اسکان، گسترش زیرساخت‌های بانکی، توسعه‌ی اتاق‌های بازرگانی، ارتقا ناوگان ترابری و ترانزیت کالا از مصادیق بارز آن به حساب می‌آید.

در واقع، توسعه‌ی چندجانبه‌ی این زیرساخت‌ها نه تنها گسترش دادوستد را به همراه خواهد داشت، بلکه زمینه‌ای برای افزایش فعالیت بازرگانی در سطح پایین و مشارکت خُرده‌بازرگانان محلی و در کنار آن توسعه‌ی شغلی در مناطق هدف می‌شود. تحقق چنین توسعه‌ای با گسترش فرصت‌های کار و اشتغال همراه است که البته نمی‌تواند صرفاً متمرکز بر فعالیت‌های تجاری در بازارچه‌های مرزی باشد؛ بلکه می‌تواند با توسعه‌ی مشاغل خدماتی، راه‌اندازی کارگاه‌های تولیدی خُرده و کلان، راه‌اندازی شعبه‌هایی از کارخانه‌های کلان، رونق کسب‌وکارهای مجازی تجارت و در کل، با تقلیل بیکاری در سطح شهرستان‌های هدف همراه باشد.

گردش سرمایه از دیگر مصادیق توسعه‌ی اقتصادی در سطح منطقه آزاد تجاری-صنعتی است که پیامدهای مختلفی چون توسعه-ی شبکه‌ی بانکی، افزایش سرمایه‌گذاری‌های تجاری و صنعتی، افزایش درآمد تجار محلی و رونق بازار مرزی دارد. گردش سرمایه در صورتی که در خدمت رشد و رونق اقتصادی و بازرگانی مناطق هدف باشد، اثربخشی بیشتر و بالاتری به همراه دارد. البته نباید از این موضوع نیز غافل ماند که گردش سرمایه اگر تابع روال معمول و در اختیار اقلیتی سرمایه‌دار محلی باشد که با همکاری سرمایه‌گذارهای مرکز نشین، انحصار بازار را در اختیار داشته باشند، نه تنها رشد و توسعه را به دنبال نخواهد داشت، بلکه باعث تشدید شکاف درآمدی میان صاحب‌سرمایه‌ها و افرادی که فاقد سرمایه هستند می‌شود. در این باره، مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۲ گفت:

"گردش سرمایه در حال حاضر در اختیار طبقه‌ی سرمایه‌دار محلی با همکاری سرمایه‌داران مرکز نشین است و برای مردم مرکز نشین نیز از تمامی این فرصت‌های دادوستد مرزی، فقط فرصت‌های کولبری، باربری، دستفروشی و دلالی باقی مانده که توأم با تهدیدات فراوان است."

اگر گردش سرمایه در مناطق مرزی از انحصار تعدادی محدود از سرمایه‌گذاران محلی خارج شود و از اقشار متوسط و پایین مرکز نشین نیز از مزایای گردش سرمایه در مناطق مرزی برخوردار شوند، شکاف مرکز پیرامون نیز تقلیل پیدا کرده و به تدریج با توسعه و رونق اقتصادی و تجاری مواجه خواهیم شد. در نگاه به مناطق مرزی بانه و مریوان شاهد این هستیم که نه تنها این شکاف مرکز پیرامون تقلیل پیدا نکرده بلکه افزایش شگرفی نیز داشته است. در واقع انحصار سرمایه در دست یک سری سرمایه‌دار محلی صرفاً سبب گردش سرمایه میان آنها با بازرگانان مرکز نشین و آن سوی مرز شده است و عملاً بخش قابل توجهی از مرکز نشینان صرفاً برای رشد این اقلیت و افزودن به سرمایه‌ی آنها فعالیت می‌کنند.

این گردش سرمایه که می‌بایست رونق مناطق مرزی و رشد کسب و کارهای پایدار مرکز نشینان را به دنبال داشته و سبب افزایش فرصت‌های اشتغال مولد و بهره‌مندی از ثروت‌های ملی و منطقه‌ای شود، اینک در انحصار عده‌ای محدود قرار گرفته و خود را در چارچوب تهدیدی جدی نشان می‌دهد. سرمایه‌داران، تجار و بازرگان و صاحبان صنایع محلی با انحصار بازار محلی از قدرت فزاینده‌ای در دستکاری بازار برخوردار شده‌اند که نه تنها بر سرمایه‌ی آنها افزوده بلکه روز به روز فاصله‌ی خود را با اقشار پایین دست نیز بیشتر کرده‌اند. در این باره، مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۱ گفت:

"انحصار یک سری از این صاحبان سرمایه بر بازار به گونه‌ای است که آنها به دلخواه قیمت‌ها را دستکاری کرده و هر روز به میانجی این نوسان در قیمت‌ها بر سرمایه‌ی خود می‌افزایند."

۵-۲- افزایش وابستگی اقتصادی و انحصار بازار در مرز

به لحاظ اقتصادی و تجاری، توسعه‌ی منطقه‌ی آزاد تجاری می‌تواند با تشدید حباب‌های مالی، قاچاق در چارچوب بندهای قانون مناطق آزاد و پولشویی را نیز در پی داشته باشد. خلاء نظارت در چنین مناطقی، سبب می‌شود تا سرمایه‌داران محلی با فرار از مالیات، دست به واردات گسترده زده و بیشترین لطمه‌ها را به اصل تولید داخلی و رونق بازار صنعت داخلی وارد کنند. در واقع فقدان نظارت یا نظارت سوگیرانه سبب می‌شود که تجار محلی واردات را به صادرات ترجیح داده و سود ناشی از آن را نه در راستای گسترش تولید داخلی و رونق صنعت بومی، بلکه در مسیر خام‌فروشی بیشتر و واردات بیشتر با قیمت‌های گزاف قرار دهند. در این خصوص، مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۷ گفت:

"استان کردستان یکی از استان‌هایی با معادن زیاد است که متأسفانه غالب محصولات معدنی برداشته شده، بدون هیچ تغییری و به صورت خام از مرز خارج شده و به صورت دست‌کاری شده و محصولات تغییر یافته با چندین برابر قیمت دوباره وارد می‌شوند." در واقع اگر برنامه‌ای کلان و کاربردی برای پیشگیری از خام‌فروشی و طراحی و ساخت محصولات نهایی از محصولات اولیه معدنی وجود داشت، کارخانه‌ها و کارگاه‌های بسیاری فعال گشته و کسب و کار صنعتی نیز رونق پیدا می‌کرد.

۵-۳- تقویت اشتراکات فرهنگی میان مردم دو سوی مرز

اشتراکات فرهنگی استان کردستان ایران با اقلیم کردستان عراق به گونه‌ای است که در بسیاری از مراسم‌های دینی، آیینی، فرهنگی و حتی کنفرانس‌ها و جشنواره‌های علمی و فرهنگی نیز اتباع دو سمت مرز تقریباً بدون هیچ مانعی به خاک همدیگر تردد داشته و حتی در این میان، مناسبات خانوادگی، کاری، علمی و تفریحی نیز میان آنها به وجود آمده است. بهره‌مندی از زبان، آیین و مذهب مشترک سبب شده تا مراودات اقلیم با کردستان ایران حفظ شود. در این خصوص، مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۳ گفت:

"حتی بسیاری از مسایل و مشکلات منطقه‌ای نیز طی یکی دو دهه‌ی گذشته نتوانسته است در استمرار ارتباطات فرهنگی و اجتماعی گردها در اقلیم و استان کردستان ایران خلل ایجاد کند."

در واقع این روابط پایدار فرهنگی و اجتماعی و در پاره‌ای از مواقع، خانوادگی سبب ایجاد نوعی انسجام درونی در مردم منطقه شده است؛ به طوری که در بزنگاه‌ها و نقاط حساس تاریخی، به ویژه دوران‌هایی که منطقه درگیر جنگ و ناامنیات سیاسی، اقلیمی و زیست‌محیطی شده است؛ این انسجام توانسته است شرایط را به گونه‌ای رقم زند که مردم دو طرف از نخستین کمک‌کنندگان به همدیگر باشند. در این باره، مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۵ گفت:

"منطقه‌ی خاورمیانه و به ویژه مناطق داخلی عراق همواره درگیر تنش‌های سیاسی و جنگ‌های داخلی و خارجی بوده است که همواره در چنین شرایطی، نخستین یاری‌رسان‌ها به مردم اقلیم کردستان عراق، گردهای استان کردستان ایران بوده‌اند." این روابط و مناسبات چندگانه میان مردم دو سوی مرز که به نوعی در راستای سیاست‌های تنش‌زدایی با کشورهای همسایه صورت گرفته است؛ طی سال‌های گذشته به توسعه‌ی پدیده‌ی توریسم سلامت در استان کردستان منجر شده است. در این باره مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۴ گفت:

"کردستان ایران با داشتن ظرفیت‌های مرزی همجواری با اقلیم، در صورتی که در بخش زیرساختی از تقویت لازم برخوردار شود، می‌تواند بستری مناسب برای رشد توریسم سلامت و ارائه خدمات درمانی به بیماران اقلیم باشد." البته رسیدن به جایگاهی که بتواند منجر به توسعه‌ی توریسم سلامت در کردستان ایران شود، مستلزم برنامه‌ریزی‌های دقیق و رفع موانع زیرساختی و اهتمام مسئولان مرکزی به ویژه در برداشتن نگاه امنیتی از استان و اختصاص اعتبارهای لازم است.

۵-۴- تغییر سبک زندگی و الگوهای اخلاق روزمره‌ی مرزنشینان

توسعه‌ی منطقه‌ی آزاد تجاری- صنعتی بانه و مریوان می‌تواند در بخش اجتماعی/ فرهنگی با تهدیداتی همراه باشد. ادغام اقلیم در بازار آزاد اقتصادی- تجاری جهانی و تبدیل شدن این منطقه به منطقه‌ای صرفاً مصرفی می‌تواند سبب گسترش مصرف‌گرایی فزاینده در کردستان ایران نیز شود؛ به طوری که به لحاظ مصرف‌گرایی اینک ساکنان طبقات متوسط به بالای شهرهای مرزی بانه و مریوان بسیار تمایل به تقلید از سبک زندگی ساکنان اقلیم دارند و تغییر رویه‌ی زندگی روزمره طی یکی دو دهه‌ی گذشته و میل فزاینده به معاشرت با مردم اقلیم و درپیش‌گرفتن چنان سبک زندگی‌ای در زندگی روزمره این افراد عیان است. در این باره، مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۸ گفت:

"الگوهای اخلاقی پیشین و آن سبک زندگی سنتی با اولویت قرار دادن بازار و توسعه‌ی اقتصادی- تجاری زوال پیدا کرده و در پی سود و منفعت رفتن به اصلی‌ترین در مناسبات اجتماعی افراد مرزنشین بدل شده است."

در کنار آنچه گفته شد، مهاجرپذیری در پی کار و تشدید چندفرهنگی شدن در شهرستان‌های بانه و مریوان نیز از دیگر تهدیدات

متصور است. با رونق منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی بانه و مریوان این احتمال وجود دارد که با موج فزاینده‌ی مهاجرت‌ها از شهرستان‌های پیرامون به این دو شهر باشیم. در این باره، مصاحبه‌شونده‌ای گفت: "تجربه‌ی مناطق آزاد تجاری نشان می‌دهد که بسیار پذیرای مهاجران از شهرهای هم‌جوار است؛ به طوری که افراد زیادی در پی کار و شغل ترجیح می‌دهند به شهرستان‌های مرزی هدف مهاجرت داشته باشند که منطقه آزاد کیش یکی از آن مناطقی است که به چنین سرنوشتی دچار شده است و اقتصاد، بازار، روابط و مناسبات جزیره‌ی کیش اینک توسط افرادی پیش برده می‌شود که عمدتاً اهل آنجا نیستند و کیش صرفاً مکانی برای کسب‌وکار و درآمد برای آنان است."

۶. بحث و نتیجه‌گیری

توسعه‌ی مناطق آزاد تجاری-صنعتی، در راستای تمرکززدایی از امر توسعه و توسعه از پایین است که طی آن دولت‌ها تلاش می‌کنند تا با توانمندسازی مناطق محلی (به ویژه مناطق مرزی و حاشیه‌ای) و با در نظر گرفتن قابلیت‌ها و ظرفیت‌های بومی، دست به توسعه‌ی مولد زده تا از این طریق بتوانند ضمن تأمین نیازهای نخستین ساکنان این مناطق، به فقرزدایی در این مناطق نیز کمک کنند. استفاده از ظرفیت‌های مرزی در استان کردستان نیز در راستای همین برنامه‌ها مفروض به منظور ایجاد اشتغال پایدار برای مرزنشینان، پیشگیری از گرایش آنها به قاچاق و کمک به رشد و توسعه‌ی اقتصادی، بازرگانی و صنعتی در شهرستان‌های بانه و مریوان و کل استان است. البته راه‌اندازی و عملیاتی‌سازی مناطق آزاد تجاری-صنعتی در هر جایی مستلزم بسترها و زمینه‌هایی است که تحقق آنها نیز با فرصت‌ها و تهدیدات چندی برای مناطق مرزی و به‌ویژه در اینجا، استان کردستان همراه خواهد بود.

در پژوهش حاضر به منظور شناخت فرصت‌ها و تهدیدات پیش‌روی منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی بانه و مریوان، مطالعه‌ای روایی به میانجی ابزار مصاحبه‌ی نیمه‌ساختاریافته با تعداد ۱۲ نفر از اساتید و کارشناسان حوزه جامعه‌شناسی توسعه و اقتصاد به عمل آمد که نتایج آن در دو بخش اقتصادی/تجاری و اجتماعی/فرهنگی/حاکمی از مضامینی اصلی چون توسعه‌ی روابط تجاری، توسعه‌ی زیرساخت‌های اقتصادی و گردش سرمایه در بخش فرصت‌های اقتصادی/تجاری و مضامینی چون تقویت اشتراکات فرهنگی، تقویت وحدت و انسجام منطقه‌ای و تقویت توریسم منطقه‌ای در بخش فرصت‌های اجتماعی/فرهنگی بود. در بخش تهدیدات نیز مضامینی چون افزایش وابستگی اقتصادی، انحصار بازار و تشدید حباب‌های مالی در بخش تهدیدات اقتصادی/تجاری و مضامینی چون تاثیرپذیری سبک زندگی، تغییر الگوهای اخلاقی بومی و تغییر بافت جمعیتی مناطق در بخش تهدیدات اجتماعی/فرهنگی به دست آمد.

این پژوهش همراستا با پژوهش‌های حاجی‌آقازاده‌ی رودسری و سربازقدیم (Haji Aghazadeh Roudsari & Sarbazgadim, 2020)، دهمرده قلعه‌نو و همکاران (Dahmarde et al, 2019) و بری‌سنو و همکاران (Briseno et al, 2021) بر نقش سازنده و مولد توسعه‌ی منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی در ایجاد فرصت برای ورود منطقه به بازار بین‌المللی مراودات و روابط تجاری و صنعتی و ایجاد ترقی و رشد اقتصادی متعاقب تأکید دارد. این پژوهش همچنین با تأکید بر تهدیدات حوزه اجتماعی/فرهنگی مبنی بر تغییر الگوهای اخلاقی بومی و تغییر بافت جمعیتی مناطق مرزی، با پژوهش دانشمهر و همکاران (Daneshmehr et al, 2020) اشتراکاتی دارد؛ اگرچه در پژوهش آنها، توسعه‌ی مرزمحور می‌تواند به طرد اجتماعات مرزی به لحاظ فرهنگی و اجتماعی منجر شود. این پژوهش همچنین همراستا با پژوهش اکبری (Akbari, 2011) بر نقش توسعه‌ی منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی بر ایجاد حُسن هم‌جواری و توسعه‌ی مناسبت‌های سیاسی میان ایران و اقلیم کردستان عراق تأکید می‌کند. اگرچه برخلاف نتایج به دست آمده در پژوهش هاتفل (Haftel, 2013)، تحقق منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی در کردستان نمی‌تواند با استقلال نهادها و نهادگرایی همراه شود، اما تحقق راه‌اندازی این منطقه می‌تواند نقش برخی از نهادها را برای تلاش در جهت ایفای نقش تعیین‌کننده و هژمونیک بر تمامی روابط اقتصادی و تجاری-صنعتی برجسته سازد. تحقق منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی شهرستان‌های مذکور در صورتی که با برنامه‌ریزی‌های درست و با نگاه به پتانسیل‌های استان در زمینه‌های مختلف و با هدف توانمندسازی استان برای روی آوردن به تولید و صادرات محصولات بومی در کنار محصولات تولیدشده‌ی دیگر استان‌های هم‌جوار و مرکزی باشد، می‌تواند با توسعه‌ی پایدار

همراه باشد. در واقع وجه تمایز تحقق این برنامه در اشتراکات فرهنگی و اجتماعی دو سوی مرز در کردستان نهفته است که می‌تواند بر گسترش دامنه‌ی دادوستدهای مرزی و توسعه‌ی پایدار در این مناطق منجر شود. این توسعه‌ی مرادفات تجاری و بازرگانی با رونق اقتصادی در استان و همچنین توسعه‌ی امنیت پایدار نیز همراه است. از طرفی نیز استان کردستان به سبب قرارگیری در مسیر شمال غرب به جنوب و جنوب غرب، می‌تواند میانجی صادرات کالا از دیگر استان‌های کشور بوده و از رهگذر این صادرات و حتی واردات، به شاهرهای برای دادوستد پایدار بین‌المللی بدل گردد؛ به طوری که امنیت نسبتاً پایدار در شمال عراق می‌تواند مسیری امن برای ترانزیت مرزی از استان کردستان به کشورهای همسایه عراق و حتی اروپا نیز باشد.

استان کردستان با داشتن ۲۲۷ کیلومتر مرز مشترک با اقلیم کردستان عراق می‌تواند نقش مهمی در واردات و صادرات کالا از این منطقه داشته باشد. از طرفی دور ماندن این استان از شاخص‌های توسعه‌یافتگی ملی و حاشیه‌بودگی در مناسبات اقتصادی و تولیدی و بهره‌مندی ضعیف از توزیع برابر ثروت ملی سبب شده تا استان، به لحاظ رشد اقتصادی و تجربه‌ی توسعه‌ی همه‌جانبه در میان استان‌های آخر کشور باشد. حال، نگاه به مرز به مثابه فرصت جبران این توسعه‌نیافتگی و عقب‌ماندگی در صورت شناخت ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های محلی و بهره‌مندی از آنها می‌تواند فرصت‌های عدیده‌ای به همراه داشته باشد؛ اما در صورت نگاه به مرز صرفاً برای بهره‌مندی از داد و ستد و توسعه بازارچه نه تنها سبب توسعه‌ی شهرهای هدف و استان نخواهد شد؛ بلکه به شکاف برخورداری و نابرخورداری در داخل استان نیز می‌افزاید و استان صرفاً به کانالی برای ترانزیت کالا بدل می‌شود؛ صرف نظر اینکه زیرساخت‌هایی معیوب داشته باشد.

ایجاد دگرگونی‌های زیرساختی همچون اصلاح شبکه‌های راهی، ایجاد زیرساخت‌های اسکان و هتل‌داری، تقویت شبکه‌ی ریلی، توسعه‌ی بانکداری الکترونیک، آموزش و به‌کارگیری نیروی کار از میان مرزنشینان و بسیاری تغییرات زیرساختی دیگر می‌تواند شکل‌گیری و راه‌اندازی منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی بانه و مریوان را به فرصتی برای رشد و توسعه‌ی مولد در این مناطق تبدیل کند. از طرفی نیز، همان طور که از تحلیل یافته‌ها به دست آمد، شکل‌گیری منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی بانه و مریوان می‌تواند با تهدیداتی همراه باشد. یکی از این تهدیدات، ایجاد وابستگی اقتصادی به واردات فزاینده است. در واقع، هدف منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی که همانا رشد و توسعه‌ی بنگاه‌های اقتصادی و ایجاد اشتغال پایدار و رفع محرومیت از مناطق مرزی است؛ در وجه کنونی‌اش به نفع واردات و واردکنندگان کالا است که طی آن، معضل بیکاری در میان مرزنشینان صرفاً از مسیر واردات کالا و مشاغل کاذب مربوطه عبور کرده و هرگونه اشتغال پایدار در حوزه‌های مختلف تولید و صادرات کالاهای داخلی راه به جایی نخواهد بُرد. در واقع، نظارت مستقیم دستگاه‌های نظارتی دولتی و دریافت بازخورد از فعالیت‌های تجاری، بازرگانی و اقتصادی از سازمان‌های ذی‌ربط می‌تواند گردش سرمایه را در مسیر زدودن شکاف مرکز پیرامون قرار دهد؛ اما در غیر این صورت، خلاء نظارت لازم نیز می‌تواند گردش و انحصار بازار و گردش سرمایه را در دست تعدادی محدود از سرمایه‌داران محلی قرار دهد.

از منظر اجتماعی/ فرهنگی نیز تحقق منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی بانه و مریوان می‌تواند با انسجام و مشارکت مردمان دو سوی مرز در برنامه‌های فرهنگی، اجتماعی و علمی، گسترش مرادفات خویشاوندی، تقویت باورهای مشترک و ایجاد زمینه‌های مختلف همکاری از جمله گسترش توریسم منطقه‌ای به ویژه در بخش درمان و سلامت، تعامل دانشگاه‌های مادر و راه‌اندازی جلسات و کنفرانس‌های مشترک همراه باشد. با این حال، نباید از این موضوع نیز غافل ماند که با توجه به ادغام روزافزون اقلیم در اقتصاد سرمایه‌داری جهانی و رشد مصرف‌گرایی فزاینده در میان شهروندان این منطقه، بیم آن می‌رود که تعاملات فرهنگی روزافزون می‌تواند به تغییر نگرش‌های ساکنان استان کردستان در بحث سبک زندگی و الگوهای رفتاری سنتی گردد که هم‌اینک نیز، این موضوع اگر نه به میانجی تحقق یافتن منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی در این دو شهرستان، بلکه از طریق روابط فرهنگی و اجتماعی مردمان این دو شهرستان با شهرهای اقلیم کردستان عراق تا حدی زیادی حاصل شده است. البته با وجود تمامی این تغییرات، هم‌اینک شاهد مهاجرت‌های مردم از دیگر شهرستان‌های استان و روستاها به این دو شهر برای ادغام در فعالیت‌های دادوستد و عمدتاً مشاغل کاذب هستیم که بیم آن می‌رود با تحقق فزونی منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی در این شهرستان نیز، موضوع بغرنج‌تر شده و حجم مهاجرت‌ها

در پی فراهم آوردن کار و پیشه نیز افزایش یابد.

منطقه‌ی آزاد تجاری-صنعتی بانه و مریوان در صورتی که با پشتوانه‌ی برنامه‌ای هدف‌مند و کاربردی همراه باشد و بتواند ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های مرزنشینان و زیرساخت‌ها و نهادهای مرتبط استان را در برگیرد، می‌تواند در تحقق توسعه‌ی مناطق مرزی تاثیرگذار باشد. در صورتی که هدف این نوع توسعه از پایین به بالا باشد و توانمندسازی مرزنشینان در دستورکار قرار گیرد و آنها بتوانند به میانجی این برنامه به رشد و توسعه و در نهایت، رفاه پایدار دست یابند، توسعه‌یافتگی به تدریج در این مناطق حاصل شده و پیامدهای آن در سایر بخش‌ها اعم از گشودگی فضاهای اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و حتی ایجاد امنیت پایدار دیده خواهد شد. در کل می‌توان اذعان داشت که تحقق عملیاتی منطقه‌ی آزاد تجاری در استان کردستان می‌تواند با نوعی بازاندیشی در مناسبات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی سیاسی و امنیتی در سطح استان و حتی غرب و شمال غرب ایران همراه باشد که طی آن، الگوها و نگاه‌های سنتی و پیشین به این منطقه دچار دگرگونی شده و کردستان به ویژه شهرستان‌های مرزی این استان را وارد فاز جدید از مناسبات و تعاملات چندگانه خواهد کرد.

۷. پیشنهادات

با توجه به نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر، پیشنهادهای به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

- نهادگرایی در منطقه آزاد تجاری-صنعتی با هدف تسهیل در تعاملات تجاری و ارتقا صادرات باشد.
- محورهای مواصلاتی استان به شهرستان‌های مرزی به عنوان زیرساخت اصلی تحقق منطقه‌ی آزاد باید با تحول، اصلاح و بازسازی جدی همراه باشد و اعتباری ویژه بدان اختصاص داد. در این میان، توسعه‌ی زیرساخت ریلی به شهرستان‌های یاد شده می‌تواند نقش بسزایی در این خصوص داشته باشد.
- تعامل استانداران دو سوی مرز می‌تواند به گسترش تعاملات فرهنگی و افزایش مناسبات فرهنگی میان مردمان دو سوی مرز شود.
- ایجاد بسترهای لازم برای نظارت سازمان‌های نظارتی جهت کنترل مناسبات تجاری و اقتصادی در منطقه‌ی آزاد می‌تواند از بروز فسادهای محتمل در انحصار بازار این مناطق توسط تعداد محدودی از سرمایه‌داران پیشگیری کند.

۸. مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در این مقاله به صورت برابر است.

۹. منابع مالی

این مقاله به صورت مستقل نوشته شده و برای نوشتن آن، از هیچ سازمانی حمایت مالی دریافت نشده است.

۱۰. تعارض منافع

بنا به اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچگونه تعارض منافی وجود ندارد.

References

- Amin, S. (1974). *Accumulation on a world scale*. Monthly Review Press.
- Andalib, A., & motavaf, S. (2009). Development and Security in Spatial Strategic Planing in Border Regions. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 6(12), 57-76. (In persian).
- Briceno, A. J. H., de Hurtado, S. Z., & Mora, J. U. M. (2021). Economic and commercial convergence in Latin America. How are these countries doing so far? *Structural Change and Economic Dynamics*, 57, 239-250.
- Dahmarde, N., Aliahmadi, N., & Ghaderi, A. (2019). Evaluating and Prioritizing the Free Trade Zones of the Country and Their Impact on the Economic Development of These Regions. *Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies*, 7(25), 108-123. doi: 10.32598/JMSP.7.1.108. (In persian).
- Daneshmehr, H., khaleqpanah, K., & hedayat, O. (2020). Border development and the disappearance of capacities and opportunities of border communities, emphasizing the critique of border markets (Case study; Nanor border bazaars of Baneh, Khav and Mirabad counties of Marivan city). *Social Development & Welfare Planning*, 11(43), 241-278. doi:10.22054/qjdsd.2020.53491.2011. (In persian).
- Department of the Permanent Secretariat of SELA (2010). Influence of free trade zones on the production diversification and the international insertion of Latin American and Caribbean countries, The Press and Publications Department of the Permanent Secretariat of SELA, Caracas, Venezuela.
- Eftekhari., R., Vodjani Tehrani, H & Razini, E. (2008). evaluation and prioritization of Iran's free trade zones using the HADM method, space planning and *preparation (Humanities Faculty)*, 13(3): 101-87. (In persian).
- Ferguson, J. (1990). *The anti-politics machine: " development," depoliticization, and bureaucratic power in Lesotho*. U of Minnesota Press.
- Haftel, Y.Z. (2013). Commerce and Institutions: Trade, Scope, and the design of regional economic organizations. *The Review of International Organizations*, 8, 389-414.
- Haji Aghazadeh Roudsari, M & Sarbazgadim, S. (2020). The role of the capacities of the country's free and commercial zones in the development and implementation of economic diplomacy in order to attract foreign investors for the development of entrepreneurship, *Islamic Humanities Studies Quarterly*, 7(28), 57-65. (In persian).
- Harvey, J. (2007). *The new economy*, translated by: Mohammad Baqer and Hadi Nobakht, Tehran, second edition, Strategic Research Institute Publications. (In persian).
- Haywood, R.C. (2004). *Economic Realities and Free Trade Zones*. 4. <https://www.amar.org.ir> (2020). (In persian).
- Inan, Süleyman (2005); Serbest Bölge Đthalat ve Đhracat Uygulamaları, www.alarko-carrier.com.tr.
- Karimi, I. (2016). *Designing an optimal business model for commercial-industrial free zones (case study: Baneh-Marivan commercial-industrial free zone)*, University of Science and Culture, Faculty of Human Sciences. (In persian).
- Lotfi, E., Faizpour, M., Yari, M., & Satar Rostami, H. (2015). Investigating the effect of socio-economic variables on crime in the country, the approach of combined techniques (a case study of robbery and murder), *Police Management Research Journal*, 11(3): 84-101. (In persian).
- Newman, W. (2006). *Methods of social research: quantitative and qualitative approaches*, first volume, translated by Hasan Danaei Fard & Seyed Hossein Kazemi, 2015, Tehran, Mehraban Publishing Institute. (In persian).
- Qadermarzi, M., Zaki, Y., Mahdi-zad, W., & Jamshidi, Y. (2018). Evaluation of effective components in the stability of security in border areas, *research paper on order and security*, 12(3): 101-123. (In persian).

- Qolizadeh, S & Allahvardizadeh, A. (2007). The causes and consequences of goods smuggling in Iran after the Islamic revolution, *Police Science Research*, 12(49): 65-82. (In persian).
- Rahimi Boroujerdi, A (2015). *Economic Convergence: Regional Trade Arrangements and Common Markets*, Tehran, First Edition, Samit Publications. (In persian).
- Saedi, Y. (2021). *Future research of commercial-industrial free zones in Kurdistan province*, applied research center of Kurdistan province. (In persian).
- Shakouri, A., & Omid, H. (2018). An examination of the effect of Aras's Free Zoon project on social welfare of the local community from dwellers' point of view. *Community Development (Rural and Urban)*, 10(1), 49-74. doi: 10.22059/jrd.2018.68261. (In persian).
- Shakuri, S., & Bonyadi naeini, A. (2016). scenarios Planning in the Future of technology in Application software with future study approach. *Journal of Technology Development Management*, 3(4), 111-138. doi: 10.22104/jtdm.2016.410. (In persian).
- Simin, A. (2011). Investigating the Establishment of Regional-Trade Arrangement between Iran and neighboring countries (with land and water border). *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 5(11): 1942-1951.
- Yaqubzadeh, R., Uncle, S., & Jan Babanjad, M. (2014). Evaluation of Iran's free zones in terms of tourist attraction and tourism infrastructure development; Case study: Qeshm Free Zone, *Persian Gulf Cultural and Political Studies*, 2(3): 58-74. (In persian).

